

ИЗВОРНИ НАУЧНИ РАДОВИ

УДК/UDC 340.15(497.11)“11/12“

ИЗВОРНИ НАУЧНИ РАД / ORIGINAL SCIENTIFIC ARTICLE

Примљен: децембар 2011.

Received: December 2011.

Станка Стјепановић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

УТИЦАЈ ЗАКОНОПРАВИЛА СВЕТОГ САВЕ НА РЕГУЛИСАЊЕ ОДНОСА БУДУЋИХ БРАЧНИХ СУПРУЖНИКА У СРЕДЊОВЈЕКОВНОЈ СРПСКОЈ ДРЖАВИ

Аутор сматра да је Свети Сава уношењем (у преведеном словенском тексту) Прохирона и три Новеле цара Алексија Комнина у Законоправило, омогућио да се грађанско право (грчко–римско) усади у темеље Немањинске државе, те да у свијест народа уђе учење о обручењу и браку као нешто што је есенцијално за постојање породице и државе. Дијелећи препис Законоправила у чијем је поговору писало да је сваки епископ и презвитер те сваки учитељ дужан да зна Законоправило и да и друге њему учи, Свети Сава је постигао да ово право постане општеприхваћено и потисне обичаје који су до тада постојали. Тиме је Законоправило Светог Саве постало основ за грађанско и црквено право средњовјековне српске државе.

Аутор сматра да је велики пропуст што се у посљедња два вијека нису довољно проучавале одреднице овог уникатног правног трансплантата – Законоправила Светог Саве. У Законику цара Душана, о браку се говори само у члановима 2, 3 и 9, што указује на то да цар Душан није сматрао да је потребно да брачно право регулише новим прописима, већ је прихватао одредбе о браку византијских царева које су унесене у Законоправило Светог Саве. На то указује и појава преписа Законоправила Светог Саве који су услједили након доношења Душановог законика, као што су Сарајевски, Београдски, Хиландарски и Морачки

препис. И сам Српски грађански законик који је донесен 1844. године позивао се на књигу Кормчија.

Кључне ријечи: Законоправило; Градски закон; Брак; Обручење; Вено; Дар; Узрост.

1. УВОД

Свети Сава је у 46. главу Законоправила уградио Новелу о обручењима цара Алексија Првог Комнина, под насловом „Новела благочестивог цара Алексија Комнина“. У првом дијелу говори се о браковима робова, јер су се господари робова плашили да робови закључују брак са свештеним слављем, бојећи се да ће се они од тог момента пустити на слободу. Притом, цар Алексије је под свештенослављем подразумијевао молитве обручења и вјенчања, и то како за слободне грађане, тако и за робове. Обавезност обручења и вјенчања произлази из тога што он тврди да брак није законит ако женика и невјесту молитве у љубав не свежу.¹ Сам цар је настојао да Новеле о браку и обручењу Лава Мудрог учини још строжим у погледу обручења, дичући обручење на ниво склопљеног брака и дозвољавајући да се обручење раскине само у случају када се може раскинути и брак. Свети Сава је у 55. главу Законоправила уврстио и Прохирон цара Лава Мудрог.

Назив *О прохирос номос* неки преводе као Ручну књигу закона,² док је у Сарајевском препису Законоправила Светог Саве то преведено као Градски закон. За Прохирон се претпоставља да су га између 876. и 879. године објавили цареви македонске династије, и то Василије и синови Лав и Константин. У њему су највећим дијелом садржане одредбе Јустинијановог законодавства. Прохирон је подијељен на 40 грана, а гране су подијељене на главе. Унесен у Законоправило Светог Саве, он је био извор грађанског права у Србији све до XIX вијека. Кад су у питању брак и односи између мужа и жене, било да је ријеч о чисто имовинским односима, или односима из обручења које претходи браку (потраживање вена, залог обручења или дар обручења), важне су првих 11 грана Прохирона, и то:

1. О склапању обручења,
2. О залогу обручења,
3. О даровима обручења,
4. О условима за склапање брака,

¹ М. Петровић, *Законоправило Светог Саве*, Жича 2004, 675.

² Б. Цисарж, *Црквено право II*, Београд 1973, 45.

5. О ваљаности брака,
6. О предбрачном дару,
7. О забрањеним браковима,
8. О регулисању вена,
9. О потраживању вена и његових терета,
10. О даровима између мужа и жене, и
11. О разводу брака и његовим узроцима.

Предмет наше анализе су одредбе о склапању обручења, залогу обручења и даровима обручења, као и Новеле цара Алексија Комнина Првог о обручењу (и утицај обавезности обручења на стабилност брачних односа), које су својеврсна допуна одредаба о обручењу из Прохирона. Из првог превода Прохирона на словенски језик, који је учинио Свети Сава, види се да је израз вено, умјесто данашњег мираза, изворна ријеч српског језика у средњовјековној српској држави па је треба поново вратити у савремени правни рјечник и због тога ћемо у овом раду употребљавати тај израз.

2. ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ

У правној теорији у посљедња два вијека врло мало је изучавано Законоправило Светог Саве, правни споменик од огромног значаја за све словенске народе, а нарочито за српску државу. Више пажње се посвећивало Законику цара Душана него овом огромном и значајном дјелу. У другој половини деветнаестог вијека, Нићифор Дучић изражава жељу да се Законоправило почне проучавати на тај начин да се издају фототипска издања свих познатих преписа овог правног споменика. Послије једног вијека, његова жеља се дјелимично остварила,³ када је 1991. године издато фототипско издање Иловичког преписа Законоправила Светог Саве.⁴ Тиме су се створили услови да правна наука крене у његово изучавање. Сада се могу проучавати поједине одредбе из овог правног споменика, ове прве српске енциклопедије.

У нашој правној литератури, Номоканон или Законоправило Светог Саве, често се називао Савина Крмчија или Крмчија Светог

³ *Номоканон*, фототипско издање, Дечије новине 1991.

⁴ Иловички препис Законоправила Светог Саве, тадашњи аустријски конзул Михановић 1859. год. из Солуна је донио у Беч, а послвије је из Беча препис премјештен у Загреб, у тадашњу Југословенску академију знаности и умјетности, данас ХАЗУ.

Саве.⁵ Израз Крмчија дошао је крајем осамнаестог вијека до нас из Русије. Сам Свети Сава Номоканон је назвао Законоправилом, па тако и Иловички и Сарајевски препис Законоправила почињу ријечима: „Сије књиги глаголајем греческим језиком Номоканон, а нашим језиком се кажу Законоправило“.⁶

У Сарајевском препису, на маргини стоји глоса: „Књиги номоканон, јеже казајет се законоправило“ (прилог А). Због тога, даље у раду употребљаваћемо само тај назив, како га је назвао његов састављач Свети Сава. Према мишљењу Троицког,⁷ настанак Законоправила повезан је са настанком Српске православне цркве. Након што је издејствовао у Никеји самосталност за Српску цркву, било је потребно да се уради зборник правила по којима ће се она управљати. Троицки сматра да је Св. Сава прије Никеје свратио на Свету Гору гдје је узео потребне рукописе, а онда је отишао у Солун. То потврђује дјело његовог ученика Доментијана у Житију Светог Саве, гдје он каже: „Књиги многи преписа законије и о исправленије вјере и же требоваше соборнаја јему црква“.

Међутим, М. Петровић у свом истраживању долази до закључка да је Свети Сава знатно раније почео са радом на изради Номоканона и да је Свети Сава изашао пред византијског цара и патријарха у Никеју носећи урађено Законоправило да би показао по чему ће се управљати црква, поштујући византијске, грчко–римске законе и правила васељенских сабора.⁸ Како су Троицки и Петровић опширно говорили о доношењу самог Законоправила, ми се у овом раду задржавамо само на кратком излагању тог историјског дијела.

За коју сврху је Св. Сава донио Законоправило? Одговор можемо прочитати у самом Законоправилу, на листу означеном као 398а Иловичког преписа, а који гласи:

„Произидоше на свијет словенскога језика богодуховеније сије књиги нарицајемиие Номоканон. Помрачени бо бјеху пријежде сего облаком мудрости јелинскога језика, нињаже, облисташе, рекше истолковани бише и благодјетију Божијеју јасно сијајут, не вједенија тму отгонешче и все просвјешчајушче свијетом разумним и от грјех избављајушче. Всајк бо учитељ, рекуже епископ или презвитер или ими свјато учитељскиј сан приједрже, ашче сих књиг не свјест добрје, то ни сам себе не знајет кто јест. Примикну же в глубину Богодуховених свих књиг, јакоже в зрцаље и сам се узрит како вјест и

⁵ Н. Милаш, *Православно црквено право*, Београд 2004.

⁶ Музеј Старе српске цркве у Сарајеву, експонат број 222.

⁷ С. Троицки, *Црквено право*, Београд 2011, 131.

⁸ М. Петровић.

како подобајет јему бити, и другије познајет и научит. Изидеже на свијет нашего језика Божествено је се писаније. Ниња отпусти, владику раба Твојега с миром.“

Дајући препис Законоправила сваком епископу, он их упозорава да треба сав садржај Номоканона да знају и то не само они, већ и свештеници и сви учитељи, а ако не знају садржај, онај онда неће знати ни они ко су. Ако се загледају у дубину богонадахнутих књига, видјеће као у огледалу и самог себе какав је и какав треба да буде и то ће и другима рећи и научити их. Свети Сава је основао девет епископија:

1. Рас са сједиштем у цркви Св. Петра и Павла,
2. Хвостно са сједиштем у Студеници,
3. Топлица са сједиштем у манастиру Светог Николе,
4. Моравица,
5. Дабар,
6. Зета,
7. Хум,
8. Будимље, и
9. Призрен, а резиденција архиепископа била је у Жичи.⁹

Законоправило у себи садржи више од 100 различитих византијских списа разних врста црквенограђанских, црквеноканонских, догматских, аскетских, правних и моралних. Потребно је нагласити да је Свети Сава при бирању византијских рукописа строго водио рачуна о томе да и у своје Законоправило не стави неки пропис који је донесен од царева иконобораца, па није ставио у Законоправило Еклогу Лава Исавријана. Еклога је кодификовано грађанско право коју су објавили 741. године Лав Исавријан и Константин Копроним са намјером да она замијени све Јустинијанове зборнике. Она је карактеристична по томе што је узела у обзир и словенско и германско обичајно право. Еклога је била популарна код Бугара, али не под тим називом, већ под називом Закон судњи цара Константина Великога. Свети Сава Еклогу није укључио у своје Законоправило због тога што је њен доносилац био цар јеретик, иконоборац, осуђен на Васељенском сабору као иконоспаљивач. Значи, Свети Сава је узимао у свој правни трансплант само оно из области грађанског права што је било у складу са чистотом правовјерја.

⁹ С. Петковић, *Акатист Светом Сави*, Хиландар 1995, 45.

2.1. Преписи Законоправила Светог Саве

До данас није пронађен оригинал Законоправила Светог Саве, али је сачувано 11 рукописа, преписа српске редакције и то: Иловички, Сарајевски, Рашки, Милешевски, Дечански, Пчињски, Београдски, Хиландарски, Савински, Пећки и Морачки. Постоје тврдње да је постојао и препис у манастиру Светог Архангела Михаила у Крки код Книна, али овај примјерак није сачуван.¹⁰

2.1.1. Иловички препис

Иловички препис представља најстарији препис Законоправила Светог Саве и датира из 1262. године и писан је на пергаменту, а неки листови су изгубљени.¹¹ Сматра се да је најближи оригиналу текста Законоправила. Састоји се од 400 листова, а према тврдњи академика Петровића, недостаје по један лист иза постојећих листова 6, 14, 20, 133, 135, 137 и 396, четири иза 53. и осам иза 95.¹² Прва 53 листа преписао је непознати Рус из Новгорода, па је то узроковало појаву русизама, што је био повод да се појаве мишљења да је Свети Сава уградио готове словенске преводе руских преводаца, тако да се оспоравало и само ауторство Светог Саве.¹³ Послије 53. листа, наставио је писати писар рашке правописне школе који је на крају на посебној страни преписа ставио свој потпис као преписивач, потписавши се као многогрешни Богдан. Иловички препис се данас налази у архиву ХАЗУ (под сигнатуром *IIIc9*).

На крају Иловичког преписа дата је таблица сродства и то је најстарија таблица сродства која је постојала у нашим правним изворима и у којој су тачно одређени степени сродства који су брачна сметња. У њој је назначено да су забрањени они бракови изнад линије која означава сродство осмог степена, а незабрањени бракови су они испод линије која означава сродство осмог степена. По овој табlici види се да је у тадашњем српском језику ознака за праједовог оца била прапрајед, а за његовог оца втори прапрајед, а да се израз чукундјед и чукумбаба морао појавити у каснијем периоду.

¹⁰ Д. Перић, *Црквено право*, Београд 2006, 84.

¹¹ М. Петровић, 22.

¹² М. Петровић, 29.

¹³ С. Троицки, *Ко је превео Крмчију са тумачењима?*, ГЛАС САНУ, СХСПИ Одељење друштвених наука 96, Београд 1949, 119–142.

2.1.2. Сарајевски препис

Сарајевски препис неки теоретичари смјештају у прву трећину XIV вијека, а поједини сматрају да датира из друге половине XIV вијека. Према мишљењу епископа Никодина Милаша, он потиче из 1368. године, а према неким из 1371. године. Помињање 1371. године, као могуће године писања преписа проистекло је из једног записа сачињеног тајном буквицом, гдје се помиње да је године 6879. (у немањихкој Србији, као и у Византији, вријеме се рачунало тако да је од постанка свијета до рођења Христова било 5508 година) написана ова пјесн за деспотицу кира Елену. На посљедњем листу тај запис тајном буквицом гласи: „Си боженствени пјесниц написасе благочестивој и христољубивој и превисокој госпођи деспотици Кира Елене в љето 6879“, а како година у црквеном календару почиње 1. септембра, а завршава се 31. августа, то би могло значити да је то написано између 1. септембра 1370. и 31. августа 1371. год. То не значи да је тај препис Законоправила тада преписан, јер не каже се књиги, него пјесни.¹⁴

Нема података о преписивачима и мјесту где је настао, међутим, на 192. листу на горњој маргини десно има нацртан крст и поред њега запис „Отсел писа грешни Мирослав“ (прилог Б). Његова садржина се поклапа са Иловичким и Рашким преписом, с тим да постоје неке специфичности којих нема у Иловичком препису, а то су врло честа објашњења појединих појмова, која овај препис доводе до енциклопедијског значаја. Тако се види да је сваком припаднику српске државе омогућено да сазна већ у средњем вијеку шта је то мјера за злато – унгија, данас унца. На маргини је објашњена и мјера за злато литра, те је дато објашњење шта чини литру злата, а то је 72 златника.

На страни 260а, помиње се набрајање степена сродства у фусноти и почиње са: дјед, отац, син, внук, правнук, од правнука народивше се глаголајет се прашчур. То значи да се за правнуково дијете већ не употребљава израз праправнук, како је то наведено у табlici степена сродства у Иловичком препису, већ се уводи израз прашчур¹⁵ (прилог

¹⁴ Сарајевски препис Законоправила на посљедњој страни садржи ћирилично писмо које је потписао Симо Соколовић, рачунополагач цркве у Сарајеву 1862. године у коме је дешифровао тајну буквицу.

¹⁵ С. Троицки сматра да у српском језику није било посебне ријечи за праукуково дијете, па је преводилац са грчког језика, Србин, узео руску ријеч коју није разумио јер прашчур значи предак на руском језику, а не потомак. Вид. С. Троицки, *Како треба издати Светосавску крмчију*, (Номоканон са тумачењима), САНУ, Споменик Ц2, Одељење друштвених наука, Нова серија 4, Београд 1952, 58.

В). Овај препис се најмање три вијека налази у Старој српској цркви у Сарајеву, јер су на маргинама почев од 247. стране забиљежене смрти митрополита Мелетија 1740. године и Пајсија Лазаревића 1759. године.

2.1.3. Милешевски препис

Милешевски препис датира из 1295. године. Овај препис није сачуван, али данас у Румунији постоји препис Законоправила из XVI вијека који је писан на хартији, укоричен кожним повезом и има 322 листа, а носи назив Правила–Номоканон и у себи садржи натпис да је преписан са рукописа црноризца Германа из Милешева. Према наводима Живана Милина, овај препис се налази у музеју Румунске академије наука и умјетности, и то под бројем 285 и има 323 листа димензије 29 x 20,5 cm.¹⁶ Како се у том документу наводи да је настао према препису монаха Германа у 6803. години, значи да је то ипак непосредни препис рукописа из 1295. године.¹⁷ Према истраживањима румунског историчара Панаитеска, поред Милешевског преписа који се данас налази у музеју Румунске академије наука у Букурешту под бројем 285 и има 323 листа, постоји још један препис који има 88 листова и води се под бројем 340, а преписан је у манастиру у Влашкој и налази се у истом музеју.¹⁸

2.1.4. Морачки препис

Морачки препис потиче из 1615. године. Писан је по тражењу игумана манастира Мораче Гаврила, а први га је описао архимандрит Нићифор Дучић. Професор Соловјев сматра да је преписан са старијег изворника који потиче из 1251. или 1252. године и писан је на хартији и садржи 358 листова. Према наводима професора Петровића, препис се чува у Музеју Српске православне цркве – ЗРГ бр. 164.¹⁹

3. ГРАДСКИ ЗАКОН ПРОХИРОН О СКЛАПАЊУ ОБРУЧЕЊА

Уношењем Прохирона у Законоправило, Свети Сава је у српској држави установио не само грчко–римско право, већ је његовим превођењем на српски језик створио и нове појмове како би овај правни

¹⁶ Ж. Милин, *Из древних односа српско–румунских*, Темишвар 2000.

¹⁷ С. Троицки, 62.

¹⁸ Р. Р. Panaitescu, *Manuscise slave din Biblioteca Academiei R. P. R. I.*, Bucuresti 1959, 760.

¹⁹ *Ibid.*, 761.

извор био што разумљивији и прихватљивији свима који су били под јурисдикцијом српске државе и Српске православне цркве (Прилог Г). Тако је у глави о склапању обручења употријебио појам обруч као назив металног круга који је обухватао прст будућих брачних супружника.

Због тога, мислимо да је обручење прикладнији назив него заруке, како их данас називају Брачна правила Српске православне цркве, или вјеридба, како се помињу у литератури и грађанском законодавству. Такође, сматрамо да је правилније да се за посебну врсту прстена који се користи за лица која мисле закључити брак, користи назив обручени иако постоји израз прстен, као појам који обиљежава прстење у смислу украшавања.

Обручење је у Византији имало посебно значење јер су цареви уз помоћ хришћанске цркве покушавали да спасу потпуно разривен брак и односе у браку између брачних супружника, регулишући и државним законима подручје брачног права. С друге стране, и архиепископи и васељенски сабори су својим канонима утврђивали светост брака. И Свети Оци цркве су, као што је то чинио Свети Јован Златоусти, у својим бесједама покушали дјеловати на свијест људи о немогућности опстанка друштва без здраве породице.

Из сачуваних бесједа на посланице апостола Павла, које је у четвртм вијеку држао у антиохијској цркви Свети Јован Златоусти, види се да се хришћанска црква борила за чистоту брачне везе. Брак је сматран великом тајном и требало је да буде прожет љубављу. Љубав се поставља као први и основни камен брачног угла. Јован Златоусти је хиљаде ријечи у својим бесједама посветио браку, не би ли побудио људе да оснаже чулство љубави које може зауставити хаос који наступа у друштву, и у свој природи кад се љубав угаси.²⁰ Чак је у склапању обручења дошло до другог правног положаја девојке и момка, па су они већ сматрани за неку врсту предстатуса брака.

Овакво схватање је преузето из библијских одредница Старог завјета. Тако, у трећој књизи Мојсијевој, жена која је обручена за некога зове се женом ближњег својега и наређује се да се не лијеже с њом, а ко учини то, да ће бити истријебљен из народа.²¹ И у Новом завјету се Богородица помиње као жена обручника Јосифа, што значи да је оног часа кад је неко био обручен, да се сматрао као муж обручене жене иако нису живјели у заједници. Тако се у Јеванђељу по

²⁰ С. Стјепановић, „Лични имовински односи супруга у учењу Св. Јована Златоустог о браку“, *Зборник Правног факултета у Источном Сарајеву* 3/2007, 73.

²¹ Библија или Свето писмо, *Трећа књига Мојсијева*, глава 18, стих 20 и 29.

Матеју каже: „Рођење Исуса Христа овако би: кад је мати његова Марија била обручена Јосифу, а прије него што се бјеху састали, нађе се да је затрудњела од Духа Светога. А Јосиф, муж њезин, будући праведан и не хотећи је јавно изобличити, намисли је тајно отпустити“.²²

3.1. О склапању обручења

У Сарајевском препису Законоправила Св. Саве, у 55. глави, одмах послѣ натписа да се ради о Закону градскоме „заповједи Леона премудраго царија и сина јего Константина багроднога“, као прва грана означено је склапање обручења. Обручење је дефинисано као основ и наговјештај будућег брака. Оно може бити склопљено у писаном облику или усмено. Отац може закључити обручење своје кћери уколико се она томе не противи. Уколико су родитељи прије своје смрти оставили своју кћер неком на чување и бригу, тај може саставити обручење само са сагласношћу дјевојке. Свети Сава је употребио назив „приставник“ за оно лице коме су родитељи оставили своју кћер на чување. Приставник је израз који означава баш то лице које је нека врста старатеља кога су родитељи фактички за свога живота поставили својој кћери. Уколико је неко обручио дјевојку и није је за четири године узео за жену, а ако живи у другој области за три године, онда се дјевојка могла удати за другога. Ово се не односи на случајеве када је: а) нека невоља задесила обрученика или обрученицу, б) дугог одсуствовања које је било по нужди, и в) ако се десила смрт родитеља једног од обрученика. Када су дјеца душевно обољела, онда иако су под влашћу својих родитеља, није могао отац саставити обручење. Таква лица могу саставити обручење у Константинграду, у дому градског епарха, а у другим областима у дому властелина или градског епископа. Ако се радило о јеретичкој дјечи, када постану хришћани дужни су њихови родитељи давати и вено (мираз) и предбрачни дар.

3.2. О залози обручења

У грани другој, под насловом „О залози обрученија“ дефинише се залог као новчана гаранција да ће се закључити брак. Уколико обручник или обрученица умре, обавеза је да се залог врати уколико се то умрло лице није за живота одрекло склапања брака. Када је отац за своју кћер узео залог обручења и није закључио брак, а умре, а хранитељ или приставник дјевојке жели раскинути обручење, то му

²² *Јеванђеље по Матеју*, глава I, стих 18 и 19.

се не дозвољава, јер је воља очева више поштована него воља хранитеља или приставника дјевојке. Како су ове одредбе вриједиле за хришћане, за иновјерне који су склопили обручење и при томе дали залог, вриједило је друго правило, они су могли узети дати залог и раскинути обручење. Ако је жена дала залог, а муж је одустао од обручења, она има право да добије удвојени залог назад. Али, ако је жена самовласна и хришћанка и има потребан узраст, па је узела залог обручења, а одрекне се закључења брака, треба вратити удвојен залог. Када неко прије навршеног узраста буде испрошен и узме залог обручења и онда се одрекне брака, да и удвојену залогу поврати али с молбом, и то за мужа од двадесете до двадесет пете, а жене од осамнаесте до двадесет пете године. Молба се упућује цару и он одлучује о томе да ли ће их ослободити или не, да ли ће их ослободити приставника и рећи да су они сами способни да се старају о свом имању. Ако би отац дјевојке или мајка или дјед дјевојке узели залог обручења, а не желе да закључе брак, дужни су да врате удвојен залог. Ако би се залог дао, а ради се о законом забрањеним браковима за које је знао онај ко прима залог, онда га враћају у оној количини у којој су примили, а од свега другог су ослобођени.

Не дозвољава се властелину области у којој живи обручена жена да у договору са родитељем дјевојке или хранитељем или приставником да се одрекне брака, а он да задржи за себе залог обручења.

3.3. О дару обручења

Када мушкарац да обрученици дар и потом прими од ње вено сматра се да је дар завршен, а онда се вено и дар састављају. Ако је у писменом облику прије обручења обећано вено, а није вено дато, онда се оно може тражити принудним путем. Ако муж дарује родитељима обрученице дар за склапање брака, а брак се не закључи, такав дар се њему враћа. Ако после закључења брака муж умре оставивши насљедника, жена је насљедница мужа свога и може од имања узети двјеста перпера, и то може остварити тужбом против брата. Између себе обрученици могу давати дарове. Ако је дар дао свекар или свекрва невјести или зету, не може им се такав дар одузети. Није било могуће да се, уколико нема друге имовине, извршење за дугове врши на тој имовини.

4. НОВЕЛЕ О ОБРУЧЕЊУ КОЈЕ ЈЕ ИЗДАО ЦАР АЛЕКСИЈЕ ПРВИ КОМНИН

У Законоправило, Свети Сава је у 46. главу уградио Новелу под насловом „Новела благочестивог цара Алексија Комнина“ (Прилог Д). У првом дијелу говори се о браковима робова, јер су се господари робова уплашили да робови закључују брак са свештеним слављем бојећи се да ће се они од тог момента пустити на слободу. Притом, цар Алексије је под свештенослављем подразумијевао молитве обручења и вјенчања, и то како за слободне грађане, тако и за робове. Обавезност обручења и вјенчања произлази из тога што он тврди да брак није законит ако женика и невјесту молитве у љубав не свежу.²³

4.1. Обавезности молитве обручења и за робове

Како су се господари робова плашили да приликом склапања брака роба са робињом уз црквени обред може доћи до њиховог захтјева за пуштање на слободу, они су обручење и брак склапали без одређеног црквеног обреда. Управо због тога, цар Алексије је издао Новелу да се и за робове држе молитве обручења и вјенчања. Он није признавао законитост браку уколико молитве женика и невјесту у љубав не свежу. Он је тиме осудио господаре робова због страха да ће им бити ускраћено да им робови служе. Цар је сматрао да нема оправдања да се молитве обручења и вјенчања не врше над робовима. Он је полазио од тога да је један Господ свима, једна вјера и једно крштење, и у роба и у господара.²⁴ Ову Новелу упутио је патријарху са наредбом да достави свима црквама и да се објави у свим потчињеним областима, да господари не могу закључити брак својих робова без свештених молитава. Ова царева заповијед објављивала се и у грађанским судовима.

4.2. Новела од јуна 1084. године

На питање Варде, чувара палате и првог судије, да се не схвата шта саборски свитак доиста говори о истинском обручењу и како оно постаје важеће, цар Алексије је дао одговор. Стари закон је познавао обручење само као вољу оних који се договарају, тако да се нису провјеравали завјет обручења и уговор о обручењу. Управо желећи подићи обручење на ниво светости, као свете тајне брака, он је на-

²³ М. Петровић, 675.

²⁴ *Ibid.*, 677.

гласио да су истинска обручења само она која су по снази равна браку и у којима обрученик има петнаест, а обрученица тринаест година.

С обзиром на то да је почела пракса да се молитве обручења и склапања брака врше истовремено, цар је снизио доб за обручење и за брак, тако да је жена требало да пређе дванаесту, а мушкарац четрнаесту годину. Такође, прописао је и редослијед у чину обручења и то најприје да иде давање залога обручења, потом размјена прстења и на крају пријатељски пољубац обрученика. Послије тога, али не никако исти дан, може услиједити склапање брака. Ако би неко склопио обручење прије одређеног времена и без свештеног благослова кажњавао би се. Онај матичар који је закључио такав уговор о обручењу кажњаван је тако да му је одузимано то звање. Кажњавала су се и лица која су склопила обручење прије навршене прописане животне доби. Порезник је уз помоћ судије наплаћивао сваком од њих дажбину у цјелости која је наплаћивана приликом закључивања уговора једноструко, а за казну сваком од њих.

4.3. Новела од мјесеца марта 1092. године

Чувар палате Јован Тракисије упутио је писмо цару извјештавајући га да су неки људи склопили обручење својој дјечи, а затим су се предомислили и покушали да раскину уговоре о обручењу желећи да врате дарове које су примили и да самим тим раскину обручење. Међутим, поред оваквих, било је и оних који су се противили томе, тврдећи да обручења треба да буду нераскидива зато што су им претходили дарови. Због свега овога, Јован се обратио цару јер ни саме судије нису знале како да разријеше овај проблем. Неке судије сматрале су да у овом случају треба да се врате дарови обручења и да се обручење раскине, јер залог обручења има своју сврху. Онај ко не испуни договор, лишава се оног што је дао, а онај што је узео залог треба да врати двоструко. Други су, пак, сматрали да је раскид обручења немогућ ако је учињен од стране родитеља уговором, сагласношћу обрученика и свештеним молитвама и још потврђен давањем залога.

4.4. Новела од мјесеца јуна 1092. године

У погледу обручења, цар је у мјесецу јуну 1092. године издао још једну Новелу о обручењу, којом одређује да су обручења по свему слична као и брак под условом да су имала свештени благослов. При

томе, он се позива на Новелу цара Леона.²⁵ Цар Алексије је овим потврдио као правило то што је цар Лав Мудри, поштујући правило Шестог васељенског сабора, забранио обрученој жени да све док је жив њен обрученик ступи у брачну заједницу са другим човјеком.²⁶

Цар Алексије прописао је и строгу границу од које се може извршити обручење, а то је за женски пол узраст од 12 година, а за мушки пол од 14 година. Такође, прописано је да најприје треба извршити обред свештених молитава са уобичајеним редослиједом, односно са залогом, а то је размјена прстења и пољубац обрученика. Исто тако, издата је заповијед да се у истом дану не врши обручење и брак. Трећа новела је из марта 1092. године о нераскидивости обручења. У њој се изричито наводи да се никада обручење давањем дарова не раскине јер се ни такви дарови у уговоре неће уписивати који се уговарају ради брака. Он у потпуности изједначаје обручење и брак.

На основу свега овога, јасно се види да је цар Алексије Комнин овим мјерама хтио оснажити брак јер је и сам био познат као велики поштовалац породице. У своју службу узимао је чланове своје породице, а кад је пошао 1090. године у рат са Норманима, поставио је своју мајку Ану за регента.²⁷

5. ЗАКЉУЧАК

Византијски цареви, а посебно Алексије Први Комнин, својим новим заповиједима (Новелама) покушавали су да учврсте брак и породицу, уграђујући у свијест становништва појам светости брака. Таква пракса настављена је и у српској држави и аутокефалној Српској православној цркви. Стављајући одредбе Прохирона – Градског закона у Законоправило, Свети Сава је утицао на регулисање брачних односа у српској држави јер је у постојеће обичајно право унио измјене условљавајући обавезност хришћанског склапања брака предбрачним испитом, обручењем и црквеним обредом вјенчања. Становништво, које је у већини било неписмено, преко свештеника је сазнавало своје обавезе према закључењу брака и обручењу.

²⁵ 74. Новела цара Лава Мудрог одређује доб за склапање брака, и у њој је одређено да се мушкарац може женити са 15, а жена удавати са 13 година.

²⁶ 98. Канон Шестог васељенског (Трулског) сабора, гласи: „Који ради брачне заједнице узме женску заручену другоме, још док је заручник жив, нека подлегне осуди за прељубу.“ – *Свештени канони цркве*, Београд 2005, 195.

²⁷ В. Станимовић, *Хрестоматија за упоредну правну традицију*, Београд 2010, 225.

Сама ријеч обручење много је правилнија него што је данашњи израз вјеридба или заруке, како је то од 1933. године записано у Брачним правилима Српске православне цркве. Сама ријеч обручење долази од ријечи обруч, а то је најбољи приказ металног круга који се ставља на прст да би се разликовао од осталог украсног прстења које обручници или муж и жена носе.

Из свих Новела о брачном праву византијских царева произлази основна замисао како сачувати брак, а самим тим и породицу од распадања. Свети Сава је укључио у своје Законоправило Новеле цара Алексије Комнина јер је овај и личним примјером показивао како се чува породица. Иако је Еклога цара Лава Исавријана из 726. године садржавала и одредбе из брачног права, Свети Сава је није укључио у своје Законоправило јер ју је донио цар иконоспалјивач. То значи, да је Свети Сава строго водио рачуна, правећи правни трансплант, да не унесе у њега дијелове оних законика које су доносили цареви чије је владање било супротно хришћанском учењу.

Овај кратак приказ регулисања обручења доказује колико је Свети Сава желио да се преко епископа, којима је сваком дао по један препис Законоправила, преко свештеника и учитеља, учврсти увјерење у народу о узвишености брака и трајности самог обручења, као степена који претходи чину вјенчања, али је у правним посљедицама потпуно изједначен с браком.

Како у Породичном закону Републике Српске није регулисана вјеридба, мада је она и даље у нашим крајевима уобичајена, то би требало допунити Породични закон у смислу регулисања дарова и њиховог враћања ако послје обручења не би дошло до склапања брака.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Милаш, Никодим, *Православно црквено право*, Београд 2004;
2. Милин, Живко, *Из древних односа српско–румунских*, Темишвар 2000;
3. *Номоканон*, фототипско издање, Дечије новине 1991;
4. Panaitescu, Petre P., *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R. P. R. I.*, Bucuresti 1959;
5. Перић, Димшо, *Црквено право*, Београд 2006;
6. Петковић, Сретен, *Акатист Светом Сави*, Хиландар 1995;
7. Петровић, Миодраг, *Законоправило Светог Саве*, Жича 2004;

8. Библија или Свето писмо;
9. Станимировић, Војислав, *Хрестоматија за упоредну правну традицију*, Београд 2010;
10. Стјепановић, Станка, „Лични имовински односи супруга у учењу Св. Јована Златоустог о браку“, *Зборник Правног факултета у Источном Сарајеву* 3/2007;
11. Троицки, Сергије, *Како треба издати Светосавску крмчију*, (Номоканон са тумачењима), САНУ, Споменик Ц2, Одељење друштвених наука, Нова серија 4, Београд 1952;
12. Троицки, Сергије, *Ко је превео Крмчију са тумачењима?*, ГЛАС САНУ, СХСШ Одељење друштвених наука 96, Београд 1949;
13. Троицки, Сергије, *Црквено право*, Београд 2011;
14. Цисарж, Бранко, *Црквено право II*, Београд 1973.

Stanka Stjepanović

Faculty of Law,
University of East Sarajevo

IMPACT OF NOMOCANON OF SAINT SAVA ON REGULATION OF MARITAL RELATIONS IN MEDIEVAL SERBIAN STATE

Summary

By including translated Slavic text of Prohiron into Nomocanon, Saint Sava helped instill civil law (Greco-Roman) into the very foundations of Nemanjic state and raise awareness among the population of engagement (obručenje) as an essential component of the family and state. Saint Sava disseminated transcripts of Nomocanon which epilogue stated that each archbishop, presbyter and teacher is bound to know the Nomocanon and to teach it to others. He succeeded in making the Nomocanon widely accepted, so that the existing customs were gradually superseded. Thus, the Nomocanon of Saint Sava became foundation for civil and canon law of medieval Serbian state.

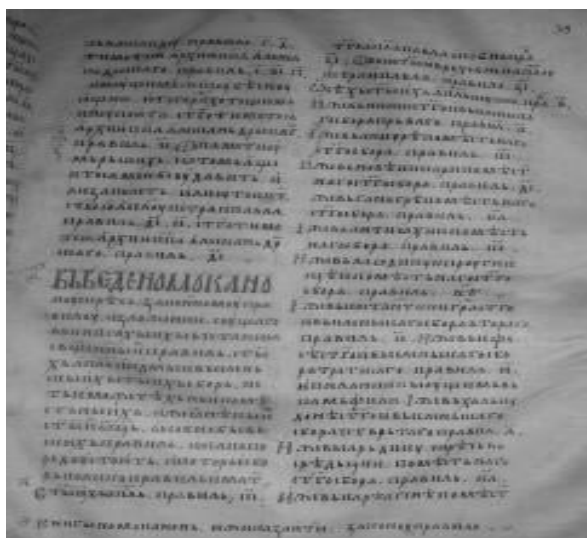
The author strongly believes that it is an unfortunate mistake that in the past two centuries this unique legal transplant was insufficiently studied. Dusan's Code makes mention of marriage on only three occasions in Articles 2, 3 and 9 which suggests that he did not feel marital law should

be regulated by new provisions. Instead, he accepted the provisions about marriage made by the Byzantine Tzars and incorporated into Nomocanon of Saint Sava. This is also indicated by the occurrence of transcripts of Nomocanon of Saint Sava following the adoption of Dusan's Code, such as Sarajevo, Belgrade, Hilandar and Moraca transcripts. The very Serbian civil code adopted in 1844 cited the Book of Kormchy.

Key words: *Nomocanon; Civil law; Marriage; Engagement; Veno; Gift; Age.*

ПРИЛОЗИ

Прилог А

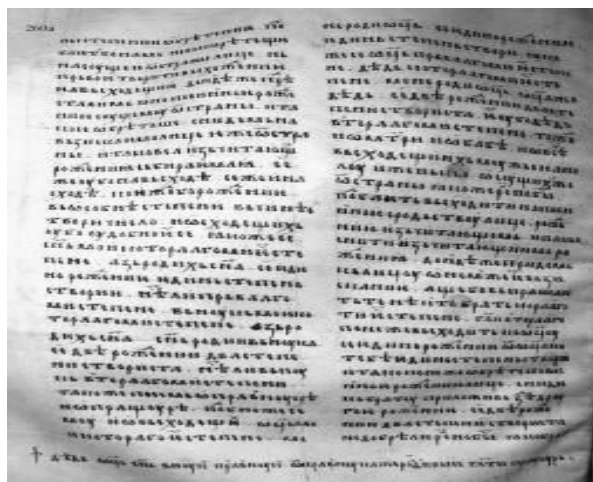
Страна 35 *Сарајевског преписа Законоправила Светог Саве* – Музеј Старе СПЦ
Сарајево, експонат бр. 222.

Прилог Б

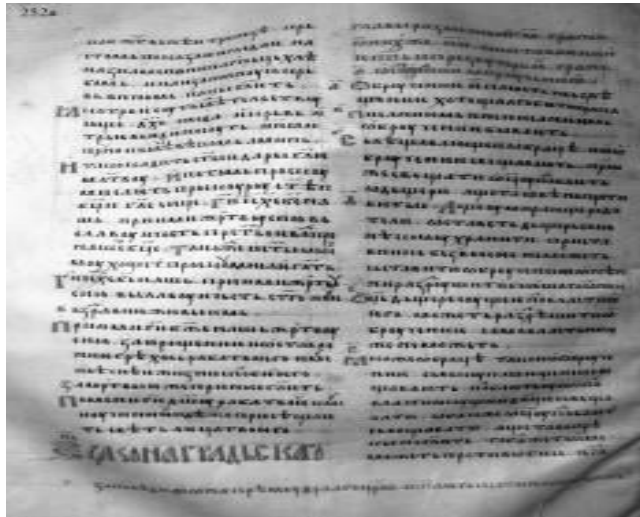
Страна 192 *Сарајевског преписа Законоправила Светог Саве* – Музеј Старе СПЦ Сарајево, експонат бр. 222.

Прилог В

Набрајање степена сродства, страна 260а *Сарајевског преписа Законоправила Светог Саве* – Музеј Старе СПЦ Сарајево, експонат бр. 222.

Прилог Г

Градски закон, страна 252а Сарајевског преписа Законоправила Светог Саве – Музеј
Старе СПЦ Сарајево, експонат бр. 222.

Прилог Д

Новела цара Алексија Комнина – страна 220а Сарајевског преписа Законоправила
Светог Саве – Музеј Старе СПЦ Сарајево, експонат бр. 222.